

МИКОЛА РУДЕНКО:

*«Мені на Бога нарікати гріх.
Я сам цю долю визначив для себе»*

Постать Миколи Руденка, на мій погляд, в українській літературі стоїть особно. Його не можна, як це зазвичай робила радянська критика, заточити в якийсь письменницький ряд, за тодішньою термінологією, «обойму», що кінчається обнадійливим «та інші». Оцих «та інших» у нього не було, як не було й тих, що стояли попереду. Він ішов, як криголам у замерзлому морі, що самотужки пробивається до тільки йому відомої мети.

В українській літературі впродовж усієї її історії ніколи не бракувало великомучеників. Майже кожний яскравий її представник, котрий вчасно і вміло не поклонився Москві, пройшов через низку тих чи інших випробувань: фізичне знування (а часом і знищення), моральне приниження, заборона писати, насильницьке відлучення від читача. Але навіть серед цієї когорти титанів постать Миколи Руденка посідає особливе місце. І це не просто красива фраза, це — твереза оцінка життя й творчості цієї мужньої безкомпромісної людини, майстра слова, який вільно почувався в поезії, прозі, драматургії, філософії, науковій публіцистиці. Ще недавно я вважав, що порівняно добре знаю творчість Миколи Даниловича (прочитав бо практично все, що опубліковано), та й саме його життя, бо немало було переговорено, а він був людиною відкритою і аж до хворобливості правдивою та широкою. Тепер я таким знавцем себе не вважаю. У житті цієї людини, самій

появі її в українській літературі було й залишається багато загадкового. Чимало подій нагадували ланцюг випадків, де дія відбувається всупереч логіці і здоровому глузду. Не намагатимусь ці загадки розгадати, хоча на деякі з них увагу читача зверну.

Микола Данилович Руденко народився 19 грудня 1920 року в селі Юр'ївка на Луганщині в шахтарській родині. Власне це була напівшахтарська-напівселянська сім'я, бо такими були майже всі сім'ї в селах Донбасу, неподалік яких почали добувати «чорне золото». Чоловіки працювали на шахтах, а жінки займалися сільським господарством, яке тоді ще не встигли колективізувати. А от вибухи метану в шахтах тоді, як і нині, не були рідкістю. Саме від такого вибуху на шахті Сутоган і загинув батько, коли Миколці не було ще й семи років. Зі смертю батька в хаті надовго оселилися злидні й скрута. Хлопчик ріс при матері разом із старшим братом та молодшою сестрою. Живилися переважно тим, що змогли виростити на землі. Зате для пізнання світу — цілий степ за околицею села і доста часу для його освоєння. Але Миколка пережив тут не тільки приємні хвилини. Не знати, звідки пішла ця традиція, але в ті часи бійки дітей (а часом і дорослих) шахти з шахтою, вулиці з вулицею спалахували досить часто і без поважної на те причини. В одній з таких «війн» кинутий кимсь камінь влучив Миколці в обличчя і перебив зоровий нерв лівого ока.

На фото Микола Руденко з дружиною Раїсою (ліворуч) і Петро Григоренко з дружиною Зінаїдою. 1970 р.

Відтоді лівим оком він не бачив, бо в ньому збереглося тільки три відсотки зору. Запам'ятаймо цю випадкову бійку і її сумний наслідок, бо ми до нього ще не раз повернемося.

Як не дивно, але своїм каліцтвом Миколка переймався не дуже: правим оком він бачив добре, і воно виручало його в усіх випадках. Тож ріс життєрадісним, допитливим і до всього цікавим. У школі йому відразу ж сподобалось, і вчився він добре. А оскільки римувати й складати популярні в ті часи в шахтарському середовищі частівки призвичаївся ще з дитячих літ, то тепер, здобувши сяку-таку грамоту, уже й записував їх у зошит. Донбас тоді ще не був русифікований до такої міри, як маємо нині, мовне середовище було переважно українське, то й писав він по-українськи. Віршування було

таким успішним, що він насмілювався надіслати свої твори до піонерської газети. А коли побачив їх на шпальтах, то вирішив підкорити й комсомольську пресу. І теж мав успіх. Навчаючись у сьомому класі, він уже вважав піонерську газету пройденим етапом і друкувався тільки в юнацькій, а один з його віршів потрапив навіть на сторінки газети «Комуніст». У школі він став знаним поетом.

Коли Микола Руденко навчався у восьмому класі, Наркомос України оголосив конкурс на кращий літературний твір серед школярів-старшокласників та учнів технікумів. Якою ж була Миколина радість, коли його під час літніх канікул викликали в Київ і вручили диплом та премію за перше місце в цьому конкурсі. А премією була щомісячна стипендія розміром 150 карбованців,

яка видаватиметься, як сказав нарком, аж до закінчення вищого навчального закладу, до якого його приймуть без екзаменів. Отак неждано-негадано восьмикласник став одним з основних годувальників сім'ї. А ще в Києві він познайомився з відомим поетом Леонідом Первомайським. Письменник сам попросив секретарку наркома прислати до нього здібного хлопця. Довго розмовляв з ним, розпитуючи про домівку та навчання. Просив надсилати йому свої нові вірші. Миколка був розчулений такою увагою і до кінця днів своїх зберіг у серці найтепліші почуття до Леоніда Соломоновича. Здавалося, сама доля, схаменувшись, прослала перед хлопцем рушник щастя, і тепер досить лише ступати по ньому, щоб досягнути в житті і матеріальних гараздів, і слави. Тим більше, що шахтарі шахти Сутоган, де працював і загинув батько, вирішили дати йому й свою, як вважали, найнадійнішу путівку в життя — на своїх робітничих партійних зборах прийняли здібного сина загиблого товариша кандидатом у члени ВКП(б).

Влітку 1939 року, закінчивши школу, вихований у дусі комуністичних ідеалів юний партієць з атестатом відмінника в кишені прибув до Києва, щоб зайняти обіцяне місце в університеті. Для подальшого навчання обрав українське відділення філфаку. Але за два роки, які минули від дня пам'ятного конкурсу, катівська сокира батька всіх народів добряче погуляла по головах української інтелігенції. Володимира Затонського, який вручав премію юному поету, на посаді наркома освіти вже не було, його відправлено в «сталінські санаторії» на «перековку», де його й докували до смерті. Новий нарком його не прийняв, а запопадливі чиновники відмовили не тільки в стипендії, але й у обіцяному зачисленні до університету.

Отак сповнений високих сподівань юнак враз опинився біля розбитих ночов. Залишалася єдина надія — Леонід Первомайський, який, незважаючи ні на що, прихильно ставився до юного Руденка, вбачаючи в ньому майбутнього побратима по перу. До нього й звернувся за допомогою. Та навіть за втручання Леоніда Соломоновича на українську філологію Руденка не прийняли, пославшись на те, що всі місця вже зайняті. Микола Руденко став студентом російського відділення філфаку. Та вчитися йому судилося тільки місяць. Прошу запам'ятати і цей алогічний випадок. Адже людина, яка піднялася у своїх соціологічних і філософських працях до вершин людського мислення, на студентську лаву більше не поверталася. Як вона здобувала свої знання? Самотужки. Правильно, але не цілком.

Восени 1939 року студентів, яким виповнилося 18 років, було покликано до армії. Разом з товаришами пішов і Микола, хоча міг би спокійно продовжувати навчання. Адже, пригадаймо, для армії він був непридатним: зовсім не бачив лівим оком. Яким же чином він, фактично інвалід, туди потрапив? Заради точності відповіді надамо слово самому Миколі Даниловичу. «Я потрапив до армії тільки тому, що схитрував. Коли треба було дивитися на таблицю правим оком, я бачив добре, а коли лівим — я, закриваючи праве, залишав щілинку і таким чином «виручав» незряче око. Мені соромно було залишатися в університеті, коли всіх хлопців забирали. Не міг я залишитися один серед дівчат. А крім того — комуніст. Тоді я вже відчував себе комуністом з відповідними обов'язками, найперший з яких — не ховатися за спину товаришів». Отак та сама Доля, яка привела Миколу Руденка до університету, не дала йому можливості пройти перший курс русифікації.

Служити молодому солдатіві випало в Москві, у кавалерійському полку НКВС дивізії імені Ф.Дзержинського. Тут, мабуть, зіграло позитивну роль його пролетарське походження та довіра шахтарів, які прийняли його в лави більшовиків, адже кандидати в ці війська проходили дуже суворий відбір. Це були елітні війська, гордість і надійна опора всесоюзного ката Лаврентія Берії. Це вони завжди красувалися перед мавзолеєм Леніна під час військових парадів, це їм доручали охорону найвищих партійних бонз, це з їхніх рядів у часи війни добирали керівників «смершівців», це вони з нелюдською жорстокістю проводили депортацію чеченців, інгушів, німців Поволжя, кримських татар. Але Доля порятувала Миколу Руденка від пролиття невинної крові. Правда, ціною пролиття крові власної.

Коли почалася війна з Німеччиною, вірний своєму принципу — не ховатися за спину товаришів — рядовий Руденко почав бомбардувати своє командування рапортами з проханням відправити його на фронт. Він рвався туди, щоб боронити свої комуністичні ідеали, в які свято вірив, свою землю, свою поезію, яка в ці жахливі дні хоча й не виливалася в полум'яні рядки, жила в його душі. Та оскільки з ситих військ «дзержинців» добровільно на фронт ніхто не рвався, то його патріотичних намірів ніхто й не розумів. Аби рядовий Руденко трохи охолонув і прийшов до тями, його посадили в карцер. «Сиджу, — розповідав Микола Данилович у одному з інтерв'ю авторові цих рядків. — Через кілька днів приходить комісар. «Ну як, — питає, — не передумав з фронтом?» — «Ні, — кажу, — не передумав». Комісар невдоволено хмикнув і по деякій паузі продовжив: «Нам надійшла рознарядка — виділити певну кількість бійців на курси політ-

працівників. Після закінчення курсів — на фронт. Тебе це влаштовує?» — «Влаштовує». — «Тоді йди, збирайся, поїдеш».

Послали його на курси політпрацівників у Новий Петергоф під Ленінградом. Але з навчанням Миколі Даниловичу явно не щастило: на шестимісячних курсах провчився лише два місяці, як училище в повному складі було відправлене на фронт. Ворог підступив майже під самісінькі стіни міста, а обороняти його було нікому. Там, на передовій, йому без зайвих балачок і запропонували посаду замполіта роти Першої червоногвардійської дивізії. Зі справжньою гвардією ця рота не мала нічого спільного, але робітники-добровольці, з яких вона складалася, воліли називати себе саме так. Їм не заперечували. Було не до формальностей.

Воювати новоспеченому замполітові теж довелося недовго — менше місяця. В одному з боїв його було тяжко поранено. Розривна куля розтщила кістки тазу, крижі і частину спинного хребта. Рухатися він не міг. Лежав пластом. Поблизу нікого з своїх не було, бійці відступили. Виразно чулися голоси ворогів, що наближались. Жодних ілюзій на порятунок не було. Приготував гранату, щоб підірвати себе разом з нападниками. І раптом там, де хвилин десять тому зникли бійці, шелеснув куш, із-за нього виповз немолодий робітник-доброволець і без зайвих слів потягнув свого політрука на новий рубіж, де залягла рота. Хто послав бійця на залишене поле бою, щоб винести пораненого? На землі такого наказу ніхто не видавав. Знову випадковість? У житті Миколи Руденка вона була не останньою.

Лікування в госпіталі заблокованого ворожим кільцем Ленінграда було тривалим і важким. Лікарі, оглянувши

жахливу рану, одностайно висловили думку, що про ходьбу йому доведеться забути і призвичаїтись до інвалідного візка. Але він сказав собі: «Я мушу ходити!» І врешті-решт не тільки встав з ліжка, а й залишився в строю. Правда, вже не замполітом роти, а політруком фронтового шпиталю, разом з яким і дійшов до Пруссії. Там у Миколи Даниловича відкрилася стара рана, яка надовго вклала його в лікарняне ліжко. Цього разу його таки відправили в тил, де тривале лікування продовжилось. Демобілізувався, більш-менш одужавши, тільки 1946 року, і тоді ж повернувся до Києва.

Так детально зупиняюся на деяких моментах «дописьменницької» біографії Миколи Даниловича тому, що саме в ці, воєнні роки не без впливу згаданих подій формувався, набирав стійкості й витривалості той кістяк характеру, що дав йому змогу знести всі подальші тортури брежнєвсько-сусловських «гуманістів». Пізніше він не раз говорив, що не витримав би тих знущань, яким постійно піддавали в'язнів табірні сторожові пси «соціалістичних прав і свобод», коли б не пройшов гарт у буднях війни. Тут хотів би звернути увагу читача на ще один, на мій погляд, цікавий факт у біографії Руденка-поета. Коли він уже служив у війську чекістів, у «Київському альманасі» вийшла добірка його віршів. І це було останнє, що побачило світ аж до появи в 1947 році його поетичної збірки «З походу». За весь час військової служби і роки війни юнак, який, як пригадуємо, римував, скільки себе й пам'ятав, не оприлюднив жодного вірша. Чому?

Якось я запитав про це Миколу Даниловича. Відповів, що не може дати переконливого пояснення, а трохи подумавши, додав: «Тоді я ще був зовсім незрілий як поет, практично зовсім відірвався від літератури, від середовища».

Ніби логічно. Але давайте поміркуємо так: а хіба в шкільні роки він був зрілим поетом і в нього було відповідне середовище? Не було ні першого, ні другого. Але ж писав. Друкувався. І переміг у досить престижному конкурсі. Віршування було його внутрішньою потребою. Тепер та потреба зникла чи відійшла десь далеко на задній план. У цей час він не тільки не писав поезії, а й не читав її. А тепер уявімо такий розвиток подій. Юнак, який «був зовсім не зрілий» як український поет, але був зрілим комуністом, переконаним інтернаціоналістом та полум'яним патріотом, що свято вірив «батькові всіх народів», раптом захотів висловити свої почуття поетичним словом. Якою мовою писалися б ці поезії? Авжеж, авжеж. «Великою і могутньою». Безперечно, поет такого таланту, як у Миколи Руденка, мав би успіх. І за роки війни сформувався б як поет російський. Але цього з причин, яких не міг пояснити сам Микола Данилович, не сталося.

Сталося інше. Повернувшись до Києва, він за місяць (!) написав поетичну збірку «З походу». Українською мовою. 1947 року вона, відредагована добрим шанувальником його таланту Леонідом Первомайським, вийшла друком і відразу своєю свіжістю образів і барв привернула увагу письменників і читацького загалу. Так народився український поет, якого одностайно визнали колеги, прийнявши до Спілки письменників. Того ж таки року його призначили відповідальним редактором журналу «Дніпро», а письменники обрали заступником секретаря, а через рік секретарем парткому Київської організації Спілки письменників України. А відтак він був обраний членом районного і Київського міського комітетів партії. Як бачимо, письменницька біографія

Миколи Руденка почалася досить успішно, книжки виходили майже одна за одною, утверджуючи його поетичне реноме. Звісно, не все в них було рівнозначним в оцінці сьогodнішнього читача. Поміж справді глибоких з філософським підтекстом віршів були й такі, що оспівували велич партії і її геніального вождя, світлу комуністичну мету і т. ін. У диктофонному записі в мене збереглися такі слова Миколи Даниловича з цього приводу: «Довго я залишався дуже партійним. Довго я залишався з глибокою вірою у велику справу Комуністичної партії, був вірним сталінцем, багато писав присвячених вождеві віршів, була навіть поема про Сталіна». Принагідно скажемо, що серед письменників тодішньої доби майже всі, хто з доброї волі, а хто, керуючись інстинктом самозбереження, «пісню про Сталіна починали день», але серед них знайдемо дуже небагато таких, котрі з такою відвертістю розповідали б про своє минуле, визнавали свої хибні кроки. Можливо, саме завдяки цьому (адже каяття — шлях до духовного очищення) Микола Руденко й став непохитним захисником прав народу, його совістю, і провісником.

Отже, виходили книжки, за них платили гонорар, Микола Данилович мав пристойну квартиру в Києві, дачу в Кончі-Озерній, машину. Одне слово, жив не в розкошах, але й не бідував. Конча з її віковими дубами, квітучими луками, глибокими чистими озерами та могутнім Дніпром припала синові степів до душі, тут йому добре писалося й відпочивалося. Він вважав, що провів тут кращі роки свого життя. В Кончі-Озерній у житті Миколи Даниловича трапилася й подія, для якої найменш я не знаходжу логічного пояснення. Як уже згадувалось, у бою під Ленінградом він був тяжко поранений. І хоча всупереч лікарям, які спрогнозу-

вали йому нерухомість, звівся на ноги і, будучи двічі інвалідом, завдяки мужності й титанічній витривалості залишався в строю до кінця війни, це не означало, що він був практично здоровим. Остеомієліт, що розвинувся внаслідок поранення і перейшов у хронічну форму (отже, став невиліковним), нагадував про себе не тільки постійним болем, а й раз, а то й двічі на рік на тривалий час укладав його в ліжку. Цей медичний термін означає запалення кісткового мозку. Але не тільки. Воно поширюється також на компактну та губчасту речовину кістки й окістя. Внаслідок цього процесу кістка руйнується, утворюються дрібні секвестори — відмерлі частини кістки, колишня рана запалюється, нагноюється, і найменший порух тіла спричиняє нестерпний біль. Врешті-решт налив лопається, секвестори виходять, настає полегшення аж до ... нового нападу. Читач може легко уявити собі життя, яким жила ця мужня людина.

І ось одного разу невідомо звідки Миколі Даниловичу приходить думка-наказ: як тільки скресне крига, купатися в Дніпрі. Він не був послідовником загартування-тренування, яке проповідував тоді Порфирій Іванов, і в ополонку не стрибав, не обтирався ні снігом, ні холодною водою, а тут раптом зануритися в крижані хвилі Дніпра. Але думка була така настирлива, що він не зміг їй опиратися. Сів у машину, і водій повіз його до Дніпра. Там, роздягнувшись, зайшов у воду, ухопився за крижину і віддався на волю хвиль. Проплив два кілометри, а звідти вже машиною повернувся додому. І так щодня, аж поки та ж сама думка не шепнула йому, що купання пора припинити.

Лікар був ошелешений, коли на черговому огляді не виявив остео-

мієліту, а як почув про спосіб лікування, його ледь не вдарив правець, адже таке, на його переконання, могло завершитися найгіршим. Цікаво, що коли наступної весни Микола Данилович, під'юджуваний колегами, на кілька хвилин скочив у Дніпро, то застудився й захворів на грип. Тут же, у Кончі-Озерній, з ним сталася ще одна дивовижна подія, але про те свого часу.

Перший грім над його головою прогримів 1949 р., коли він не погодився з партійною думкою про злочинну діяльність так званих космополітів (партійна формула, яка прикривала і виправдовувала гоніння на єврейських письменників, що почалося відразу ж після розправи тодішнього першого секретаря ЦК КПУ Кагановича над «українськими буржуазними націоналістами»). «Мудра» партія всі брудні справи намагалася робити чужими руками. Скажімо, для того, щоб заарештувати письменника, особливо комуніста, на нього повинна була поступити вкрай негативна характеристика з первинної організації. Тож виходило, що письменники самі просять «очистити свої лави» від непевних елементів. Руденко таких характеристик не давав. Тоді Риву Балясну, Матвія Талалаєвського, Григорія Полянкера та інших заарештували без характеристик, а некерованого секретаря парткому потурили з усіх посад. Цей протест був продиктований, сказати б, сумлінням письменника, а не його усвідомленням людиноненависницької суті сталінізму, ідей, які його породили. Він ще вірив у нетлінність вчення Маркса–Леніна–Сталіна і гордо йшов під «серпасто-молоткастим» стягом до примари, що називалася перемогою комунізму. Винні, вважав він, несумлінні провідники безсмертних ідей, а не самі ідеї і їхні творці.

Втрата посад збентежила його не

дуже. Певною мірою це пішло письменнику навіть на користь. Він самотужки надолужував брак університетської освіти, тож багато працював над собою, читав спеціальну літературу, їздив по Україні, спостерігав, аналізував життя. Для цього потрібен був час. І тепер він його мав. Нагромаджений таким чином життєвий досвід він уже не міг повністю реалізувати в поезії, бо масштаби й проблеми, що перед ним відкрилися, поезією вже не охоплювались. Виник задум прозової книжки, а незабаром роман «Вітер в обличчя» зустрівся з читачем. Річ писалася тоді, коли в нашій літературі жорстко панував метод так званого соціалістичного реалізму. Та письменнику це не заважало. Він вірив, що іншого методу просто не може бути, а тому слідував йому з чистою совістю. Якось, коли зайшла мова про цей роман, він сказав: «Ніколи не робив того, у що не вірив. Так і тоді. Я вірив, що така повинна бути література, що вимоги партії до неї справедливі, вірив, що так належить писати».

Якщо ж ми порівняємо з цим твором роман «Остання шабля», то помітимо, що автору недавно свято сповідуваний метод став муляти його письменницьку совість, іноді він намагався навіть порушити його, скажімо, показуючи засилля партбюрократії, але робить це несміливо, з оглядкою, наголошуючи, що це не система, а окремі прояви. Та тріщина, хоч яка б маленька вона була, ніколи не зникає сама собою, з часом вона тільки розширюється. Так сталося і в цьому випадку. Поштовхом до того, що вона переросла в прірву, яка назавжди відокремила Миколу Руденка від людиноненависницької політики партії, став XX з'їзд КПРС і розвінчання на ньому культу особи Сталіна.

Для Миколи Руденка, за його сло-

вами, це було «страшне потрясіння». «Я все життя вважав, — говорив він в одному з інтерв'ю, — що йду правильним шляхом, що все наше суспільство йде правильним шляхом. Я шанував Сталіна, вважав, що йду під його проводом, і подвиги ми звершуємо з його іменем, і дорога в нас ясна. А коли Хрущов показав, кого ми маємо в особі Сталіна, це для мене був страшний удар. Я сказав собі: тут щось неправильно, тут справа не в Сталіні. Як міг параноїк, садист опинитися на такій висоті, здобути таку владу і сформувавши державу? На ці запитання у Хрущова відповіді я не знаходив. Для себе я на них відповів так: значить, вчення, яке лягло в основу цієї системи, хибне. Чим же воно хибне? І ось це питання повело мене через увесь «Капітал» Маркса...» Так фактично почалася робота над романом «Формула Сонця». Сам Микола Данилович називав цей твір книгою життя. І це цілком справедливо. Адже відтоді, як привид комунізму почав блукати по Європі, а потім через жадливий терор здобув собі плоть і кров на шостій частині земної кулі, ніхто, крім Руденка, не завдав марксизмові такого нищівного удару, науково довівши, що це вчення — дорога до земного пекла, бо воно порушує космічний закон розподілу енергії прогресу. А такого Творець не прощає. Сказано це було за тридцять років до падіння Радянського Союзу, а разом з ним і марксистської ідеології. Тому з цілковитою підставою «Формулу Сонця» можна назвати епохальним твором, книгою століття.

Цього твору не можна оцінити належним чином, не взявши до уваги, коли і в яких соціально-економічних умовах він був написаний. То був час, коли новий генсек Леонід Брежнєв та його сірий кардинал Суслов, поваливши Хрущова, повели жорстокий наступ

на інтелігенцію, запроторюючи її туди, де й Макар телят не пас, ба навіть почали тихенько відбілювати Сталіна. В Україні на посаді першого секретаря ЦК КПУ замість ще вчора «вірного лєнінця» Петра Шелеста, який в очах кремлівських партбонз раптом став ледь не буржуазним націоналістом, запанував ще вірніший лєнінець Володимира Щербинський. Почалися масові арешти працівників культури й мистецтва, насильницька русифікація сягнула свого апогею. Ось у такій атмосфері 1971 року у видавництві «Радянський письменник», де я працював тоді старшим редактором відділу прози, і з'явився рукопис роману «Формула Сонця».

Роман мене приголомшив. У ньому писалося про речі, які здавалися на той час неймовірними: головний архітектор комунізму Карл Маркс помилився в обґрунтуванні своєї теорії абсолютної додаткової вартості, яка вважалася основоположним вченням марксизму-лєнінізму і підвалиною побудови комунізму в СРСР. Додаткову вартість Маркс виводить як неоплачену частину праці робітників, що давало змогу капіталістам нарощувати своє багатство. Звідси випливало, що, знищивши капіталістів у ході всесвітньої революції, робітничий клас, встановивши свою диктатуру, справедливо розподілятиме плату, тобто фактично знищить додаткову вартість. І настане земний рай — комунізм.

Автор заперечував таку ідилію, що народиться через жорстокість і насильство: робітник нездатний продукувати додаткову вартість, марно ж бо економіст-фізіократ XVIII ст. Франсуа Кене називав робітників мануфактур безплідним класом. А один з героїв «Формули Сонця», вбачаючи докорінну різницю між працею ткача й хлібороба, говорив так: «Ткач, виготовивши певну кількість тканини, не збагатить біосфе-

ру (отже, й людство) новою біологічною енергією. Він лише витратить її певну кількість, котра була закладена у вовні (то ж бо продукт фотосинтезу!) та в їжі, яка надала йому сили для праці. Отже, промисловий робітник не створює додаткової біологічної енергії на планеті — навпаки, він лише її витрачає на власну працю і працю машин (вугілля, нафта), аби виробляти нову форму: із дерева виготовляти меблі, із металу — автомобілі тощо.

Тепер поглянемо на працю землероба: кинувши в землю одне зернятко кукурудзи, він отримує сотні нових зерен, яких раніше не було в природі. Так нагромаджується на земній кулі все нова й нова біологічна енергія, що забезпечує працю мільйонів людей. ...Такий шлях, на відміну від Марксового, робить земну цивілізацію безсмертною».

Отже, світло, яке з глибин Космосу щороку приходить на землю і, завдяки фотосинтезу, матеріалізується в злаках, фруктах, овочах, іншій сільськогосподарській продукції, і є тією абсолютною додатковою вартістю, яку дає нам Сонце. Вона не залежить від волі ні буржуа, ні робітника. Це незнищенна енергія прогресу, завдяки якій, вкисивши тіла Божого, тобто хліба, робітник може працювати, воїн воювати, цар царювати, а Маркс продукувати свої хибні теорії. А здобути цю енергію для поступу може тільки селянин. Тільки він, хто від світання до смеркання розмовляє з полем, матеріалізуючи сонячний дар у злаки, є першорухом прогресу. Саме селянин, а не, як повчає Маркс, робітник.

Але спіймати за допомогою фотосинтезу в земне сильце космічний дарунок — це тільки, як то кажуть, півділа. Як розподілити спійману енергію у суспільстві так, щоб усі були задоволені? Он їх скільки заглядає се-

лянину в руку — король зі своїми міністрами, військом, канцеляристами, поетами, співаками, іншою челяддю, що крутиться навколо двору, робітники мануфактур, та й самому селянинові потрібен хліб, а ще й худоба й земля, яка не повинна виснажуватись, інакше перестане родити. Франсуа Кене, з економічною таблицею якого добре знайомі герої роману, поділяв суспільство не за засобами виробництва, як Маркс, а за самим характером виробництва. Таких класів він налічував три: селянство — продуктивний клас, робітники з капіталістами — безплідний клас, клас нематеріального виробництва — король, його міністри, військо, люди творчих професій і т. ін. А суспільний продукт ділив на 5 одиниць і розподіляв його між класами так: селянам — три частини, робітникам і королю — по одній. Несправедливість? Ні, її немає. Адже селянин одну частину віддає землі, щоб вона не втрачала родючості, другу -худобі і одна залишається йому, як і іншим суспільним класам. Тут, мабуть, доречно згадати, що сталося не з літературним, а справжнім перевідкривачем закону Кене, коли він став міркувати над системою розподілу енергії прогресу. «І тут я подумав, — розповідав Микола Данилович, — що п'ять одиниць Кене — це ті ж п'ять хлібин Христових, якими він нагодував п'ять тисяч люду, ще й багато залишилось. Отже, це космічний закон, який відкрив Кене і якого нікому не можна порушувати! Інакше — катастрофа. І тільки-но я згадав про п'ять хлібин Христових, як на мою голову впав стовп вогню, скроні стисло, наче лещатами, а сам ніби роздвоївся: сидів у своєму кабінеті і в той же час шестикрилим ангелом літав десь у небі. Мені було дозволено задавати будь-які запитання, і на всі я одержав відповіді».

Тоді ж йому було дано й програму на подальше життя — пакет знань чи інформації, які потрібно було через письменницьке слово донести людям. Очевидно, ця програма значною мірою стосувалася «Формули Сонця» та «Сили Моносу» — наукового роману, про який ми поговоримо трохи згодом. Ця дивовижна подія, що сталася з письменником на його дачі у Кончі-Озерній, детально описана у «Метафізичній поемі», до якої й відсилаю всіх цікавих. Вона засвідчує, що за певних умов дехто може одержувати знання не тільки в університетах.

«Формула Сонця» — твір значною мірою автобіографічний. Цю формулу в романі виводить філософ-самоук, полковник у відставці Василь Микитович Горінь. Він, як і автор, спершу щиро вірив у те, що партія охоче підхопить відкриття і, переконавшись у його правильності, почне справжню перебудову суспільства. З цією метою він надсилав листи до партійних органів, але зустрів там ворожу мовчанку. На відміну від автора, Василь Микитович так і помер з вірою в партію, заповівши дружині передати його працю в Центральний комітет. Був певен, що вони таки увірують у його відкриття і самі прийдуть за рукописом. І посланці прийшли, правда, не з ЦК партії, а з КДБ. Що ж до Миколи Даниловича, то він теж засипав листами високі партійні інстанції, він не хотів вірити, що його брати по партії не побажають побачити очевидне — якщо не відмовитись від Марксового вчення, на наше суспільство в близькому майбутньому чекає тільки хаос і крах. Але там, крім роздратування, пророчі слова письменника не викликали нічого. З білокам'яної партійні зверхники передали підручним з української колонії: «Пусть Руденко прекратит писать». Їхній панічний жах можна було зрозуміти:

письменник копнув під саму підвалину комуністичного вчення, показав, що воно стоїть навіть не на піску, а висить на гнилому перевеслі облуди, і підтримує його тільки тотальний страх, який повсякчас і масово продукують для свого народу перестарілі кремлівські комвожді. Руденко не залишив жодного шансу для порятунку любої їхньому серцю системи. Він не боровся з окремими вадами її, пропонуючи їх усунути, надати «розвинутому соціалізму» людського обличчя, що вожді, може, ще й допустили б. Але ж ні! Він валив цілу будівлю як таку, що непридатна для життя людини. Адже в романі йшлося про те, що коли тоталітарна держава відбирає в селянина ще одну хлібину (а саме так було в СРСР), то в суспільстві припиняється вільний рух вартості, енергії прогресу, додаткова вартість перестає вироблятися. Таку державу попереду чекає не світле майбутнє, а тільки крах. Ось чим був страшний для Кремля Микола Руденко, ось чому його «Формула Сонця» ні за яку ціну не повинна була побачити світ.

Можна сказати, що вони домоглися свого: роман приходиться до читача з більш як тридцятирічним запізненням. Це трохи не той варіант, який був на моєму редакційному столі 1971 р. Деякі моменти суто економічного характеру, полеміки з Марксом з довгими цитатами і посиланням на джерела, що згодом були ґрунтовніше викладені в «Економічних монологах» і «Енергії прогресу», тут опущені. На якість художнього полотна це вплинуло позитивно. Твір став компактнішим і більш динамічним.

Сюжет роману зовні ніби простий. На будівництві, де кранівником працює прийомний син Василя Микитовича і Софії Кирилівни Сергій, сталася аварія. Обірвалися стропи, і вантаж, це була цегла, забиває жінку, котра якраз

і врятувала справжніх винуватців трагедії — виконроба та стропальника, — відтрутивши їх з небезпечного місця. Сама ж вона відбігти не встигла. Вину за трагедію бере на себе Сергій, який знав, що то була його рідна мати Марина Кривошип, хоча насправді винен був не він. Винен був його сусіда і друг дитинства стропальник Яків, який вчасно не поміняв зношені стропи, і виконроб, який перед початком роботи не перевірів справність крана. Знаючи це, Сергій непомітно замінив надтріснуті стропи на нові. Його заарештовують. Але не витримав морального самокатування Яків і розповів слідчому, як було насправді. Сергій опиняється на свободі. Але ненадовго. Кадебісти, обманним шляхом заволодівши машинописним примірником «Формули Сонця», тепер зі шкури лізуть, щоб знайти решту. Вони приходять з обшуком на квартиру Софії Кирилівни. Сергій, знаючи, де захований рукопис і рятуючи від арешту матір, непомітно забирає його. При спробі переховати кадебісти ловлять його і вилучають рукопис. Отже, знову тюрма.

Завдяки непересічному таланту автора, дія розвивається так стрімко, а повороти в долі героїв такі несподівані, що читач з неослабною увагою дочитує твір до останньої крапки. Завдяки тому, що Миколі Даниловичу як художнику притаманна широка палітра зображувальних засобів, уміння популярно розтлумачувати складні явища, які відбуваються в природі й суспільстві (особливо це проявилось в «Силі Моносу»), читач непомітно для себе стає прихильним співучасником подій та героїв, через яких автор висловлює своє світобачення, і разом з письменником сягає висот людського мислення.

У романі кадебістські нишпорки переслідують дружину й сина покійного творця Формули Сонця, у реальному

житті таке переслідування випало на долю самого автора. Насамперед рідні «дзержинці» подбали про те, щоб позбавити письменника засобів існування. Його ніде не друкують, не пускають на зустрічі з читачами. А потім виключають з партії і Спілки письменників України. З бібліотек вилучаються і нищяться книжки Миколи Руденка. Йому доводиться продати машину, потім дачу і врешті-решт, щоб мати хоч якийсь шматок хліба, письменник влаштовується нічним сторожем на звалище ядерних відходів.

Та попри все роки жорстокого переслідування виявилися для письменника надзвичайно плідними. За цей час, окрім «Формули Сонця» та численних віршів, він написав роман «Орлова Балка», поему «Хрест», «Економічні монолози» — цей своєрідний судовий вирок Марксовому вченню про додаткову вартість, який навряд чи хто візьметься оскаржувати. Окремою книжкою «Економічні монолози» з підзаголовком «Нариси катастрофічної помилки» вийшли 1978 р. в США з передмовою відомого дисидента генерала Петра Григоренка. З гнітом комуністичного режиму Микола Руденко боровся не тільки письменницьким словом. 1976 року він разом з Олесем Бердником та Оксаною Мешко організували Українську групу сприяння виконанню гельсінкських угод. Незабаром до них приєдналися Левко Лук'яненко, Михайло Горинь, Олекса Тихий та інші сміливці. Як згадує нинішній керівник Московської Гельсінкської групи Людмила Алексєєва, таких людей на теренах Радянського Союзу найжорстокіше карали саме в Україні, і перші арешти відбулися саме в Українській Гельсінкській групі. Терміни українцям давали найбільші. І найбільше загиблих у радянських концтаборах було саме серед членів Української Гельсінкської

групи. Та Микола Данилович знав, на що йшов, знав, що швидше рано, ніж пізно, опиниться за колючим дротом: він часто передбачав свою долю.

Завдяки діяльності групи за кордоном почали з'являтися матеріали про політичні репресії, які відбувалися в Україні, про закриті судилища над патріотами, які не мають нічого спільного з судою. Терпіння кремлівських «світлочолих демократів» лопнуло. 27 січня 1977 року скликається засідання секретаріату ЦК КПРС, в якому беруть участь: Кириленко, Андропов, Пономарьов, Соломенцев, Катушев, Долгих, Зимянін, Рябов. На ньому розглядається записка голови КДБ СРСР Ю.Андропова та Генерального прокурора СРСР Р.Руденка «Про заходи щодо припинення злочинної діяльності Орлова, Гінзбурга, Руденка й Венцлова». Зокрема, стосовно Руденка було прийнято рішення:

«Руденка М.Д., який проживає в Києві, арештувати і притягнути до карної відповідальності за статтею 62 Кримінального кодексу УРСР, але слідство провести не в Києві, а в Донецьку, для чого є процесуальні підстави».

Сказано — зроблено. У сестри Миколи Даниловича Таїсії та Олекси Тихого, що проживав у місті Дружківці Донецької області, проведено обшук. Ходили чутки, що, крім писаної «зоологічної антирадянщини», у стрісі старої хати Олекси Тихого знайдено гвинтівку. З нею «вороги народу» буцімто збиралися чи то захопити будівлю ЦК на вулиці Орджонікідзе (нині Банкова) в Києві, чи то штурмувати Кремль.

Судилище в Дружківці, звичайно ж, величалось справедливим і гуманним судом. Так уже велося в ті часи. Миколі Руденку «вділили» сім років таборів суворого режиму і п'ять років заслання. До речі, судив його обласний

суд, головою якого був товариш Бойко, той самий, що в незалежній Україні в іпостасі пана Бойка стане Головою Верховного Суду України. Слідом за ним за «колючкою» опиняються Олесь Бердник, Левко Лук'яненко, Мирослав Маринович та інші члени Української Гельсінкської групи.

На останній сторінці роману «У череві дракона» означено час і місце його написання: «1978. Майма, Сибір». Саме там після судової комедії в Дружківці опинився автор «Формули Сонця», бо тут було одне з місць, де дракон, голова якого комфортно розташувалася в червонозоряному Кремлі, а черевце розляглося на шостій частині землі, повільно, але ґрунтовно й нещадно перетравлював усе і вся, що могло хоч якоюсь мірою загрожувати його царюванню. Ось як описує Микола Руденко це рукотворне пекло: «Печальне видовище відкривалося моїм очам: те, що природа виплекала в своїй любові до краси, було спотворене брутальним втручанням людини. Все тут свідчило про насилля й неволю. Відтятий від вільного лісу концтабірний прямокутник, периметр якого становив близько двох кілометрів, був поділений на робочу і житлову зони. Вервечки людей у чорних ватянках іще до сходу сонця під командою наглядачів тяжко долали замети, насипані нічною хуртовиною. Навіть здалеку видно, що ці люди ледь-ледь переступають — здебільшого це похилі діди, яких держава відірвала від онуків чи навіть правнуків».

У пеклі, як у пеклі. Різний тут був люд: карні злочинці (привілейована каста, їм дозволялося бити й забивати до смерті «ворогів народу»; за кожного вбитого «героя» наполовину зменшували тюремний термін), колишні поліцаї і їхні моральні антиподи — бандерівці, «лісові брати» з Прибалтики,

в'язні сумління, серед яких і оповідач Андрій Карпович, у якому легко пізнається Микола Руденко. Інвалід війни з тяжким пораненням хребта, він мусив щодня по дощаному настилу, що вів на шлакову гору, вивозити з кочегарки тачки смердючого жару, натомість у кочегарку завезти двадцять тачок вугілля, попередньо нарубавши його із замерлої купи відбійним молотком. Побачивши, як важко дається інвалідові ця робота, йому допомагав кочегар Михайло, здоровань, у кожному русі й слові якого відчувається сила і впевненість у правоті справи, за яку вони потрапили в «череву». Михайло добуває свій останній, двадцять восьмий, рік. Мав відсидіти двадцять п'ять, але за втечу йому доточили ще три.

Автор не даремно звів у одній кочегарці колишнього комісара й бандерівця. Адже це були недавні вороги, один палкий прибічник, а другий — ворог режиму, який обох запхав до «черева». Тут вони нарешті зрозуміли, що є дітьми однієї матері — України.

« — Еге-е, пане комісарє! Якби ми з вами десь у сорок п'ятому здибалися на плаї — скажіть, чи розминулися б заживо, га?..

Я й сам думав: не розминулися б. Усе, що чув я і читав про бандерівців, аж ніяк не схоже на те, якими згодом я побачив їх у заснованій колючими дротами Мордовії».

Михайло — дитя волі. Навіть відбуваючи три додаткових роки, він не перестає думати про втечу і розробив детальний план її. У переддень свого звільнення він розповідає про нього Андрію Карповичу і радить ним скористатися. На жаль, на волі Михайло пожив недовго. З ним трапився обширний інсульт, що й звело його в могилу.

Життя в таборі тяжке й одноманітне: робота під принукою наглядів і відпочинок, теж не без недрем-

ного ока. Проте події, які привертають загальну увагу, відбуваються й тут. Такою, наприклад, стало припровадження в табір Якова Стріхи, колишнього бандерівця, якого заарештували чомусь із великим запізненням. Коли політв'язні оголосили голодовку на знак протесту проти грубого поводження з ними капітана Жаркова, Стріха приєднався до них. Для в'язнів сумління це була дивина. Для бандерівця такий вчинок міг мати дуже сумні наслідки. У розмові з Яковом з'ясувалося: мало того, що цей дивний бандерівець був з Донбасу, він ще й виявився другом дитинства Андрія Карповича, якого той відразу не пізнав. Так у засніженому мордовському таборі війнуло полиновими пахощами донецького степу, у пам'яті двох немолодих уже людей воскресли стежки дитинства, вибухи на шахтах, що забрали їхніх годувальників, нужда, голод, розкуркулення, що знищило село, поламало долі.

Голодовка політв'язнів вилилася в страйк. Наслідком стало те, що Яків Стріха і Андрій Карпович опинилися спершу в ШІЗО (штрафний ізолятор), а потім і ПКТ (приміщення камерного типу, або тюрма в тюрмі, як називали його в'язні). Це остаточно доконало хворого Якова. Не діждавшись медичної допомоги, він помер від серцевого нападу.

Роман «У череві дракона» — своєрідний пам'ятник мужнім синам України. «...Мордовські табори перемололи не менше двохсот тисяч відбірних українських вояків. Вони повстали проти Гітлера, але не склали зброї й тоді, коли на них посунули сталінські чекісти. Їх звинувачували у зраді Батьківщини, хоча насправді вони були її хоробрими захисниками. Якщо й можна їх у чомусь звинуватити, то лише в тому, що їхньою Батьківщиною була Україна.

Часом мені здавалося: навіть мордовські ялини, які виростили на укра-

їнських кістках, володіють українською мовою».

Так було в романі. А що ж пережив автор, потрапивши в табір? На стрічці мого диктофона збереглася розповідь Миколи Даниловича про ті часи, яку я, дещо скоротивши, відтворюю. «У таборах за сім років я написав багато. Точніше, за 5 років, які я пробув у Мордовії, а коли перекинули на Урал, такої можливості вже не було. У Мордовії як інваліда Вітчизняної війни II групи на важку фізичну роботу мене не посилали. Я був днювальним і міг писати. Це давало мені певність, що я не марную часу, що я творю. Це був той поплавок, за який я тримався, щоб не потонути, в розумінні психологічному, звичайно. Треба віддати належне ще й моїй дружині Раїсі Панасівні, яка своїми приїздами, своїми листами підтримувала мене. Коли в нас випадало побачення, я готував їй невеличкий «контейнер» з мікрописьмом, де на цигарковому папері була записана ціла книжка віршів. Вона виносила їх, хоча це було надзвичайно складно. При вході в зону і при виході з неї наших рідних роздягали наголо, прощупували кожний рубчик на одязі. І все ж дружина виносила. На волі вона вірші передруковувала, давала в самвидав, вони потрапляли за кордон і там виходили друком. Ясно, що це мене гріло, надавало снаги й сил.

У таборі ми продовжували боротьбу, викрадали й передавали на волю документи, влаштовували різні політичні акції — страйки, відмовлялися від праці, зривали з себе нашивки, не дозволяли стригти себе. Звичайно, нас карали, практично ми не вилазили з ШІЗО та ПКТ. Ми з нинішнім депутатом Верховної Ради УРСР (розмова відбувалася весною 1991 р. — *І.В.*) Генріхом Алтуняном сиділи там місяцями. Але й у таких умовах я писав. А от

коли заарештували дружину, все мені урвалося.

На Уралі, коли мене туди перевели, відбував покарання мій друг, російський поет з Умані Віктор Некипелов, з яким я був знайомий ще до арешту. Він лежав у лікарні і, як мені сказали, в дуже тяжкому стані. Я відвідав його. Віктор не знаходив собі місця від болю (у нього було якесь урологічне захворювання). «Миколо, рятуй, — сказав мені, — я помираю». Я, звичайно, пішов до начальника. Потрібен, кажу, уролог для Некипелова. А він мені: «Нет уролога. У нас есть свой врач, он знает, что делать». А тим лікарем був хлопчисько, який тільки-но закінчив медичний заклад. Він робив не те, що треба, а те, що веліло начальство. Я почав наполягати. Це геть вивело його з рівноваги: «Вы что, приехали сюда указывать, что нам делать?»

Тоді я вийшов, зустрів Алтуняна та й кажу: «Знаєш що, Генріху, давай закликаємо до страйку». А ми там одне одного знали. Там сиділи хлопці з нашої Гельсінкської групи, з Москви були. Застрайкували. Виробництво зупинилося. Десять днів цехи, де виробляли деталі до електричних прасок, були порожніми. Уролога таки привезли, Віктора тоді ми врятували, а нас з Алтуняном знову запакували в ШІЗО. Забув сказати, що разом з урологом приїхала й медична комісія, яка позбавила мене II групи інвалідності, перевівши в III. «Вы потеряли право именоваться инвалидом войны II группы», — сказав мені начальник.

Мене перевели на важку фізичну роботу і було вже не до писань. Хоча писати мені й не забороняли, але все написане відбирали».

Як бачимо, для написання роману Миколі Руденку не потрібно було видумувати ні героїв, ні колізій.

У «Силі Моносу» є, сказати б, усі атрибути високоякісного художнього твору: динамічний сюжет, майстерно виписані колоритні постаті дійових осіб, глибокі за змістом діалоги. Він захоплює з перших сторінок, але дуже скоро стає зрозумілим: аби встигнути за думкою героїв (принаймні тих, які й рухають сюжет), почуватися на рівні їхнього мислення, слід напружити власний інтелект; деякі рядки доводиться перечитувати двічі чи й більше, а потім і взяти ручку та папір, щоб записати фізичні формули і вдуматися в них. Бо це таки в основі своїй річ наукова, а великі істини осягаються нелегко.

Мабуть, ніхто з нинішніх читачів «Сили Моносу» не пригадає іншого художнього твору, де були б фізичні формули. І це не ті формули, що, буває, беруться з товстих монографій визнаних наукових світил і вводяться в художній твір для наукового антуражу. Це оригінальні формули, крім роману, їх немає більш ніде. Вони вказують шлях до того, як заглянути за межу, де вичерпується сучасна фізика і вступає в права те, що йде після неї, тобто метафізика. А останньої радянська наука не визнавала. Отже, формули Миколи Руденка — то не довільний набір цифр і латинських літер, це відкриті ним і коротко записані космічні закони світобудови. Це свого часу підтвердив канадійський фізик-теоретик, професор Стенфордського університету Роман Татчин. Ознайомившись з рукописом, він написав автору: «Перевіривши ваші рівняння, я бачу, що вони дійсно правильні. Додавши ще пару ліній, я дійшов до ще двох сталих. Потрібно вам знати, що ті дві сталі є добре знані в сучасній ядерній фізиці, вони називаються «довжина Планка» і «маса Планка».

... Ваша структура монад становить модель, якою зручно видобувати

вищезгадані сталі. Поза тим дальші інтерпретації чи заяви щодо прикмет «монад» як «розум» чи «мислення», я вважаю, переступають границю фізики і переходять у метафізику».

Коли роман «Сила Моносу» був оприлюднений у журналі «Вітчизна», я попросив свого доброго знайомого доктора фізико-математичних наук професора Михайла Курика прочитати твір. Через деякий час він зателефонував мені й сказав, що річ надзвичайно цікава не тільки в художньому, а й у науковому відношенні. А ще додав, що з двох наведених там фізичних формул можна вивести ряд фундаментальних констант, які визначають будову Всесвіту. І пошкодував, що в романі немає виведення цих формул, вони подаються, так би мовити, в готовому вигляді.

Зустрівшись з Миколою Даниловичем, я запитав, чому він не оприлюднив виведення формул і похідних із них? Його очі примружилися у мудрій посмішці:

— Над цим хай фізики потрудяться. Я написав те, що було мені дано і велено передати людям.

Не пригадую чому, але ми цієї розмови не продовжили. Очевидно, він думав, що я знаю, Хто й коли дав йому ці формули. Можливо, це був Той, хто з'явився йому в стовпі вогню, що впав на голову в Кончі-Озерній? А може й не там, бо то була перша, але не остання зустріч зі Світлом чи Світовим Розумом.

Письменник сам чудово розумів, що його твір, точніше наукові формули, які є в ньому, декому будуть не до шмиги. В одній з приміток до роману він зазначив з цього приводу: «...ніхто із знавців фізики не міг заперечити формул по суті — від них просто відмахувались, як від чогось такого, що перебуває за межами фізичної реальності. Приблизно так, як від перпетуум-мобіле.

Ось чому з'явився цей роман: автор за його допомогою прагне розкрити філософську сутність субстанціональної фізики — тобто такої фізики, яка перебуває на грані фізичного й метафізичного. Час її народження вже наспів. Кому ця ідея не до вподоби, той знайде дуже простий вихід — відкине геть цю книгу. Автор, чемно вклонившись, погодиться з такою критикою: читач завжди правий».

І все ж я чомусь певен, що серед майбутніх читачів «Сили Моносу» знайдуться й такі, хто зрозуміє не тільки формули, а й те, що Микола Руденко, мабуть, першим у світі відкрив і науково обгрунтував будівлю Всесвіту, в якій є місце для Бога.

Майстер епічних полотен Микола Руденко досконало володів також прийомами й засобами драматургії та «малої прози», в чому читач легко переконається, прочитавши вміщені в книжці драматичні твори та оповідання.

1987 р., не добувши на заслання лише року зі свого дванадцятилітнього терміну «перековки», Микола Данилович з дозволу властей разом з дружиною, яка теж відбувала заслання, виїждить на лікування до ФРН, а невдовзі до США, де подружжя знайшло політичний притулок. Звідти він регулярно виступає по радіо «Голос Америки» та «Свобода», розвінчуючи горбачовську «перебудову» і пророкуючи їй безславний кінець.

1990 року його запрошують в Україну для участі в Міжнародному фестивалі української поезії «Золотий гомін», який відбувався у Києві та Львові. Зустрічали його тріумфально. Але велика радість незабаром спричинила для нього велике горе: повернувшись зі Львова, він буквально через кілька днів осліп на єдине видюще око. Лікарі сказали, що це наслідок колишніх стресів та недавніх приємних

емоцій. Микола Данилович, звичайно, не бажав змиритися з вічною темрявою. Поїхав до Одеси в знаменитий інститут Філатова. Там його ретельно оглянули, і професор Олександр Новохацький пообіцяв хоча б не повністю та все ж повернути зір давно сліпому лівому оку. Може, мовляв, перебитий колись нерв оживе.

Він сконструював для пацієнта спеціальні окуляри, які радше нагадували собою пристрій для роботи в шкідливих середовищах, і показав, як тренувати сліпе око. І ось одного дня, глянувши на монітор комп'ютера, письменник побачив літери. Боячись повірити в таке щастя, він заплющив очі, а розплющивши, глянув ще раз. Літери не зникли! Він негайно зателефонував до свого рятівника в Одесу, щоб поділитися радістю. Олександр Сергійович ще чи не того ж самого дня виїхав до Києва, не забувши прихопити свою апаратуру. Він довго розглядав око Миколи Даниловича, попросив його прочитати слово на моніторі комп'ютера, потім самому щось написати і нарешті знічено сказав:

— Не знаю, Миколо Даниловичу, як ви можете бачити. Нерв вашого ока не ожив, як я сподівався. Він, як і раніше, мертвий...

Однак око з мертвим нервом бачило. Воно було письменникові вікном у світ впродовж усіх його подальших років життя. Хто дав йому це світло? Щиро сповідаючись у своїх спогадах, він писав: «Хто мав зустріч з Богом, той справді не називає його ім'я всує. Коли тебе палитиме космічним полум'ям впродовж трьох діб, на язиці не часто з'являтиметься ім'я Бога; зате весь ти будеш наскрізь перебудований і налаштований на живий Космос. Він стане для тебе тим, ким був для Ісуса Христа — Батьком. Отож і я подумки кликав на допомогу Небесного Батька. Не раз він рятував мене від неминучої смерті, двічі рятував від клінічної непорушності

— вперше після поранення, коли я наперекір прогнозам лікарів звівся з ліжка і почав ходити, вдруге — через сімнадцять років, коли підказав мені, як належить врятуватися від остеомієліту, що через рік-два мав здійснити прогнози лікарів і відібрати в мене здатність рухатися. Те ж саме сталося з очима і з хворобою сечового міхура, котру досвідчений лікар визнав невиліковною».

Іноді мені здавалося, що Микола Руденко наперед знає програму свого життя, знає навіть, коли поставить у ній останню крапку. Такою була ця незвичайна людина, саме життя якої, її місяця на Землі залишається нерозгадкою.

Його творчість і правозахисна діяльність були високо поціновані міжнародною громадськістю і в незалежній Україні. Йому присвоєно високе звання Героя України, він дійсний член Української вільної академії наук (Нью-Йорк), почесний член французької та японської секцій ПЕН-клубу, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка та літературної премії імені Володимира Винниченка. Як мужній воїн, Микола Руденко відзначений бойовими нагородами.

Помер Микола Данилович Руденко 30 квітня 2004 року. Похований на Байковому кладовищі.

Іван ВЛАСЕНКО

